

สτανิสลาฟที่ 2 เอากุสต์ : กษัตริย์องค์สุดท้ายของโปแลนด์ *Stanisław II August : The Last King of Poland*

สัญชัย สุวังบุตร¹

Sanchai Suwangbutra

บทคัดย่อ

พระเจ้าสτανิสลาฟที่ 2 เอากุสต์ เป็นกษัตริย์โปแลนด์และแกรนด์ดยุกลิทัวเนียในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1764-1795 และเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายของเครือจักรภพโปแลนด์-ลิทัวเนีย ทรงขึ้นครองราชบัลลังก์ได้เพราะความสัมพันธ์ในช่วงวัยหนุ่มกับสตรีซึ่งในเวลาต่อมา คือ ซารินาแคเทอรินมหาราชแห่งจักรวรรดิรัสเซียในปี ค.ศ. 1764 ซารินาแคเทอรินทรงใช้อิทธิพลทางการเมืองและอำนาจของกองทัพรัสเซียเพื่อให้แน่ใจว่า มีการเลือกสτανิสลาฟเป็นกษัตริย์ แม้พระองค์ทรงพยายามปฏิรูปการบริหารเพื่อรักษาอธิปไตยของโปแลนด์เอาไว้ แต่การต่อต้านจากขุนนางโปลและซารินาแคเทอรินก็บีบบังคับให้พระองค์ต้องทรงปกครอง ในฐานะเบี้ยของรัสเซียเท่านั้น ทรงพยายามผ่านรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม ค.ศ. 1791 เพื่อล้มเลิกสิทธิการยับยั้งเป็นรายบุคคลและการเลือกตั้งอย่างเสรีของขุนนาง อย่างไรก็ตาม เครือจักรภพ ที่ปกครองในระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญก็ดำรงอยู่ได้เพียงปีเดียว พระองค์ไม่ทรงสามารถยับยั้ง การแบ่งโปแลนด์ (ค.ศ. 1772 ค.ศ. 1793 และ ค.ศ. 1795) เป็นเหตุให้โปแลนด์สิ้นสลายและถูกลบหายไปจากแผนที่ยุโรปเป็นเวลา 123 ปี พระเจ้าสτανิสลาฟทรงมีฐานะเป็นนักโทษและต้องประทับที่เมืองกรอดโน ทรงลงพระปรมาภิไธยสละราชย์เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม ค.ศ. 1795 ทรงเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายของโปแลนด์ ที่ล้มเหลวในการปกป้องประเทศจากภัยคุกคามภายนอก

คำสำคัญ: พระเจ้าสτανิสลาฟที่ 2 เอากุสต์, เครือจักรภพโปแลนด์-ลิทัวเนีย, แคเทอรินมหาราช, การแบ่งโปแลนด์

¹ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ, ราชบัณฑิต สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง สาขาวิชาประวัติศาสตร์ยุโรป, อดีตศาสตราจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Abstract

Stanisław II August was King of Poland and Grand Duke of Lithuania between 1764-1765 and the last King of the Polish-Lithuanian Commonwealth. He owed his throne to his youthful romance with the future Tsarina Catherine the Great of Russian Empire. In 1764, Catherine used Russian political influence and military strength to ensure Stanisław's election as the king of Poland. Although he tried to introduce administrative reform to strengthen Polish sovereignty, oppositions from the Polish nobles and Catherine forced him to continue his rule as a pawn of Russia. He promulgated a new constitution on 3rd May 1791 that abolished the *liberum veto* and free election of the noble, while transitioning Poland into a constitutional monarchy. He was unable to prevent the Partitions of Poland (1772, 1793 and 1795) which resulted in the elimination of Poland from the map of Europe for 123 years. Stanisław was held as a prisoner in Grodno and later abdicated on 25th November 1795. He was the last king of Poland who failed to save his country from external threats.

Keywords: Stanisław II August, Polish-Lithuanian Commonwealth. Catherine the Great, Partitions of Poland

บทนำ

สตาณิสลาฟ เอาคุสต์ ปอนิเยตอฟสกี (Stanisław August Poniatowski) เป็นพระนามเดิมของ พระเจ้าสตาณิสลาฟที่ 2 เอาคุสต์ (Stanisław II August) กษัตริย์องค์สุดท้ายของเครือจักรภพโปแลนด์-ลิทัวเนีย (Polish-Lithuanian Commonwealth) ระหว่าง ค.ศ. 1764-1795¹ ก่อนขึ้นครองราชย์ สตาณิสลาฟเป็นนักการทูตชาวโปแลนด์ประจำกรุงเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก (St. Petersburg) และเป็นคู่รักของซารีนาแคเธอรีนที่ 2 หรือแคเธอรีนมหาราช (Catherine II; Catherine the Great ค.ศ. 1762-1796)

¹ หนังสือที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับเครือจักรภพโปแลนด์-ลิทัวเนียตั้งแต่แรกก่อตั้งจนถึงสิ้นสลายและบทบาทของกษัตริย์ที่ปกครองแต่ละพระองค์ ดู Richard Butterwick. (2020). *The Polish-Lithuanian Commonwealth, 1733-1795: Light and Flame*. New Haven: Yale University Press.

เมื่อพระเจ้าอ็อกตัสที่ 3 (Augustus III ค.ศ. 1736-1763)² กษัตริย์โปแลนด์สวรรคตใน ค.ศ. 1763 รัฐสภาโปแลนด์ไม่ได้เสนอชื่อเจ้าชายเฟรเดอริก คริสเตียน (Frederick Christian) อิเล็กเตอร์แห่งแซกโซนี (Elector of Saxony) พระราชโอรสเข้ารับการคัดเลือกเป็นกษัตริย์ ซารินาแคเทอรินที่ 2 จึงเห็นเป็นโอกาส เข้าแทรกแซงโดยสนับสนุนสตาเนียสลาฟ เอากุสต์ ปอเนียตอฟสกี ขึ้นเป็นกษัตริย์ พระนางทรงติดสินบนขุนนางโปแลนด์และจัดวางกองทัพรัสเซียไม่ห่างจากที่ประชุมรัฐสภามากนัก รัฐสภาโปแลนด์จึงมีมติเลือกสตาเนียสลาฟ เอากุสต์ ปอเนียตอฟสกี เป็นกษัตริย์เมื่อวันที่ 7 กันยายน ค.ศ. 1764 เฉลิมพระนามพระเจ้า สตาเนียสลาฟที่ 2 เอากุสต์

ภายหลังการขึ้นครองบัลลังก์ พระเจ้าสตาเนียสลาฟที่ 2 เอากุสต์ ทรงพยายามหลีกเลี่ยงการเป็นกษัตริย์หุ่นเชิดของรัสเซีย และทรงดำเนินนโยบายปฏิรูปประเทศให้เป็นประชาธิปไตยในด้านต่าง ๆ อย่างค่อยเป็นค่อยไปเพื่อให้เครือจักรภพโปแลนด์-ลิทัวเนียหลุดพ้นจากอำนาจการควบคุมของรัสเซีย แต่่นโยบายดังกล่าวถูกต่อต้านอย่างมากและในที่สุดพระเจ้าสตาเนียสลาฟที่ 2 เอากุสต์ ก็ทรงถูกซารินาแคเทอรินนมหราชกดดันให้ออกจากตำแหน่ง

ก่อนก้าวสู่อำนาจ

สตาเนียสลาฟประสูติเมื่อวันที่ 17 มกราคม ค.ศ. 1732 ที่เมืองวอว้จิน [Wolczyn ปัจจุบันคือเมืองวอว้จิน (Vowchyn) ในเบลารุส] ในตระกูลขุนนางที่รับราชการทหาร เป็นบุตรคนที่ 6 ในจำนวนพี่น้องชายหญิง 8 คน เคนต์สตาเนียสลาฟ ปอเนียตอฟสกี (Stanislaw Poniatowski) บิดาเป็นทหารอาสาสมัครที่เคยสังกัดในกองทัพออสเตรียที่เจ้าชายยูจีนแห่งซาวอย (Eugene of Savoy ค.ศ. 1663-1736) เป็นผู้บัญชาการ และต่อมาถูกส่งไปประจำการในกองทัพสวีเดน ที่ซึ่งพระเจ้าชาลส์ที่ 12 (Charles XII ค.ศ. 1682-1718) แห่งสวีเดนทรงเป็นแม่ทัพและได้ร่วมรบในยุทธการที่โพลตาวา (Battle of Poltava ค.ศ. 1709)³

² พระเจ้าอ็อกตัสที่ 3 ทรงเป็นอิเล็กเตอร์แห่งแซกโซนีและปกครองเครือจักรภพโปแลนด์-ลิทัวเนียระหว่าง ค.ศ. 1733-1763 เป็นเวลา 30 ปี แต่ไม่ทรงใส่พระทัยในการบริหารปกครองเครือจักรภพและประทับที่โปแลนด์เพียง 3 ปีเท่านั้น พระองค์ทรงใช้เวลาส่วนใหญ่ประทับที่กรุงเดรสเดน ราชรัฐแซกโซนีและทรงแสวงหาความสำราญส่วนพระองค์ด้วยการล่าสัตว์ ทอดพระเนตรอุปรากร และสะสมงานศิลปะ ทรงให้เคนต์ไฮน์ริช ฟอน บรึล (Heinrich von Brühl) อัครเสนาบดีที่ไว้วางพระทัยบริหารปกครองแทน ทั้งให้กลุ่มขุนนางโปแลนด์ คานอำนาจกันเอง โปแลนด์ในรัชสมัยของพระองค์จึงได้ชื่อว่าเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยการฉ้อฉลและหนี้สิน ทั้งยังตกต่ำลงอย่างมาก พระองค์สวรรคตอย่างกะทันหันด้วยอาการเส้นพระโลหิตในสมองอุดตันเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม ค.ศ. 1763 รัฐสภาโปแลนด์ไม่ได้เสนอชื่อเจ้าชายเฟรเดอริก คริสเตียน พระราชโอรสขึ้นเป็นกษัตริย์ และสนับสนุนสตาเนียสลาฟ ปอเนียตอฟสกีเป็นกษัตริย์สืบแทน

³ ยุทธการที่โพลตาวาเป็นการรบระหว่างสวีเดนกับรัสเซียเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม ค.ศ. 1709 ที่ป้อมโพลตาวา ริมฝั่งแม่น้ำวอร์สคลา (Vorskla) เป็นยุทธการใหญ่ที่สำคัญและมีชื่อเสียงที่สุดของสงครามเหนือครั้งยิ่งใหญ่ (Great Northern War) และเป็นจุดหัวเลี้ยวหัวต่อของสงครามเพราะเป็นจุดเริ่มต้นของการเสื่อมอำนาจของสวีเดนในฐานะมหาอำนาจยุโรปเหนือ และเปิดโอกาสให้รัสเซียควบคุมทะเลบอลติกและอ่าวฟินแลนด์ ทั้งก้าวขึ้นเป็นประเทศผู้นำของดินแดนทางตะวันออกเฉียงเหนือของยุโรป ยุทธการครั้งนี้เป็นการพิสูจน์นโยบายของชาร์ปเตอร์ที่ 1 (Peter 1) ในการสร้างประเทศให้เป็นแบบตะวันตก

ภายหลังสวีเดนพ่ายแพ้แก่รัสเซีย ปอเนียตอฟสกีกลับมาโปแลนด์และเป็นทหารในกองทัพของพระเจ้าอ็อกุสต์ที่ 2 (Augustus II ค.ศ. 1670-1733) เขาจึงเป็นที่ยอมรับของพวกขุนนางใน ค.ศ. 1733 เมื่อราชบัลลังก์โปแลนด์ว่างลง ขุนนางส่วนหนึ่งได้เสนอชื่อปอเนียตอฟสกีเป็นกษัตริย์แต่ไม่ได้รับเลือกเพราะรัฐสภาโปแลนด์มีมติเลือกสตาณิสลาฟที่ 1 เลสซินสกี (Stanislaw I Leszczyński ค.ศ. 1704-1709, 1733-1736)⁴ อดีตกษัตริย์โปแลนด์ให้ขึ้นครองราชบัลลังก์อีกครั้งหนึ่ง ส่วนมารดาของสตาณิสลาฟ คือเจ้าหญิงกอนสตันเซีย จาร์โตริสกา (Konstancja Czartoryska) ซึ่งมาจากตระกูลขุนนางโปแลนด์ชั้นสูงที่ร่วมอยู่ในกลุ่มขุนนางตระกูลจาร์โตริสกี (Czartoryski) หรือฟามีเลีย (Familia) ที่มีอิทธิพลในราชสำนัก บิดามารดาของปอเนียตอฟสกีต้องการให้บุตรชายหญิงทุกคนได้รับการศึกษาอย่างดีและเติบโตด้วยสภาพที่มั่นคงทางสังคมโดยมีตระกูลจาร์โตริสกีสนับสนุนส่งเสริม

ในวัยเยาว์เมื่อ ค.ศ. 1734 ปอเนียตอฟสกีถูกนำตัวไปเป็นตัวประกันทางการเมืองโดยกลุ่มขุนนางที่สนับสนุนสตาณิสลาฟที่ 1 เลสซินสกีต้องการให้เคานต์ปอเนียตอฟสกีถอนตัวจากการสนับสนุนเจ้าชายเฟรเดอริก อ็อกุสต์ที่ 3 (Frederick Augustus III) อิเล็กเตอร์แห่งแซกโซนี (Elector of Saxony) พระราชโอรสในพระเจ้าอ็อกุสต์ที่ 2 เป็นกษัตริย์โปแลนด์ โดยสนับสนุนสตาณิสลาฟที่ 1 เลสซินสกีแทน

หลังเหตุการณ์ครั้งนี้ มารดาดูแลเอาใจใส่ปอเนียตอฟสกีอย่างใกล้ชิดทำให้เขาผูกพันกับมารดามาก มารดาได้จัดหาอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิสายต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียงมาสอน เขาชอบอ่านหนังสือมาก ในเวลาต่อมาเขาจึงกลายเป็นนักสะสมหนังสือประเภทต่าง ๆ จนมีห้องสมุดส่วนตัวที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกัน เขาชอบภาษาและต่อมาสามารถอ่านและพูดได้ถึง 6 ภาษา แม้ปอเนียตอฟสกีมีรูปร่างเล็ก บอบบาง จิตใจอ่อนไหว และหน้าตาคมสัน แต่บิดาก็เลี้ยงดูเขาอย่างเข้มงวดเพื่อให้เข้มแข็งมีระเบียบวินัย มารดาได้ปลูกฝังความคิดว่าชีวิต คือ การท้าทายไขว่คว้า หาสิ่งที่เป็นเลิศ และการคบหามิตรสหายที่เหมาะสมก็จะมีส่วนเกื้อหนุนให้ดำรงชีวิตที่ดี เธออบรมเขาให้เชื่อมั่นในสถานะชนชั้นสูงที่มีเกียรติศักดิ์ศรีซึ่งจะไม่ลดตัวลงไปเกี่ยวข้องกับชนชั้นที่ต่ำกว่าเพราะเห็นว่าชนชั้นระดับล่างโง่เขลาและไร้สาระ (Zamoyski, 2020, 21)

⁴ พระเจ้าสตาณิสลาฟที่ 1 เลสซินสกี ทรงปกครองโปแลนด์ระหว่าง ค.ศ. 1704-1709 และค.ศ. 1733-1736 โดยพระเจ้าชาลส์ที่ 12 แห่งสวีเดน ทรงสนับสนุนพระองค์ให้ขึ้นครองราชบัลลังก์โปแลนด์ในระหว่างสงครามเหนือครั้งยิ่งใหญ่ แต่กองทัพและขุนนางโปแลนด์จำนวนหนึ่งต่อต้านพระองค์และนำไปสู่สงครามกลางเมืองโปแลนด์ (ค.ศ. 1704-1706) เมื่อสวีเดนพ่ายแพ้ ต่อรัสเซียในยุทธการที่โปลตาวา ค.ศ. 1709 พระเจ้าสตาณิสลาฟที่ 1 เลสซินสกี ทรงลี้ภัยไปประทับที่แคว้นโพเมราเนีย (Pomerania) และแคว้นอัลซาส (alsace) ตามลำดับ พระเจ้าอ็อกุสต์ที่ 2 กลับขึ้นครองราชย์บัลลังก์โปแลนด์อีกครั้ง แต่ภายหลังพระองค์สวรรคต สวีเดนและฝรั่งเศสสนับสนุนให้อดีตพระเจ้าสตาณิสลาฟที่ 1 ได้รับเลือกเป็นกษัตริย์กลับมาปกครองเครือจักรภพโปแลนด์อีกครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ตามรัสเซียและออสเตรียต่อต้านและนำไปสู่สงครามสืบราชบัลลังก์โปแลนด์ (ค.ศ. 1733-1736) ฝรั่งเศสและสวีเดนพ่ายแพ้ รัสเซียและออสเตรียจึงสถาปนาเจ้าชายเฟรเดอริก อ็อกุสต์ที่ 2 พระราชโอรส ในพระเจ้าอ็อกุสต์ที่ 2 ให้เป็นกษัตริย์ เอลิมพระนามพระเจ้าอ็อกุสต์ที่ 3

ใน ค.ศ. 1748 มารดาฝากฝังเขาไปกับเคานต์แฮร์มันน์ คาร์ล ฟอน ไคเซอร์ลิง (Hermann Karl von Keyserling) เอกอัครราชทูตรัสเซียประจำโปแลนด์ให้ติดตามกองทัพรัสเซียที่ผ่านเข้าไปโปแลนด์เพื่อมุ่งไปเมืองอาเคิน (Aachen) หรือเมืองแอ็กซ์-ลา-ชาเปล (Aix-la-Chapelle) แต่เมื่อกองทัพรัสเซียเดินทางถึงเมืองอาเคิน สงครามสืบราชบัลลังก์ออสเตรีย (War of the Austrian Succession ค.ศ. 1740-1748) ก็สิ้นสุดลงและมีการลงนามในสนธิสัญญาแอ็กซ์-ลา-ชาเปล (Treaty of Aix-la-Chapelle) ค.ศ. 1748 ซึ่งปอเนียตอฟสกีได้สัมผัสบรรยากาศทางการเมืองเป็นครั้งแรก จากนั้นเขาเดินทางไปกรุงปราก (Prague) กรุงเฮก (The Hague) และกรุงเดรสเดน (Dresden) ตามลำดับ การเดินทางครั้งนี้เป็นการเริ่มต้นของการท่องเที่ยวยุโรปเพื่อแสวงหาความรู้และประสบการณ์ชีวิต ตลอดช่วงเวลาท่องเที่ยวยุโรป ปอเนียตอฟสกีเขียนจดหมายถึงมารดาสม่ำเสมอ เพื่อบอกเล่าสิ่งที่พบเห็นและความคิดคำนึงต่าง ๆ ที่เขามี

ระหว่าง ค.ศ. 1749-1754 ปอเนียตอฟสกีเดินทางไปทั่วยุโรปและมีโอกาสได้พบกับขุนนางและข้าราชการระดับสูงต่าง ๆ ที่มีความสามารถซึ่งทำให้เขาได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองจากเด็กหนุ่มซื่อายชอบสันโดษ และขาดความเชื่อมั่นตนเอง เป็นชายหนุ่มที่มีบุคลิกภาพ ความคิดทันสมัย และเข้าสังคมได้ดี ใน ค.ศ. 1749 เขาไปฝึกงานด้านการปกครองกับเคานต์มิคาห์ ฟรีเดริก (Michał Fryderyk) ผู้นำตระกูลจาร์โตริสกีซึ่งเป็นลุงและเป็นอัครเสนาบดีแห่งลิทัวเนีย ปอเนียตอฟสกีไม่ชอบงานที่ทำมากนัก เพราะเห็นว่าเป็นงานจุกจิกที่น่าเบื่อ ในปีต่อมาเขาเดินทางไปกรุงเบอร์ลินเพื่อพักผ่อนและรักษาสุขภาพ ซึ่งทำให้เขาได้รู้จักกับเซอร์ชาลส์ ฮันเบอร์รี วิลเลียมส์ (Charles Hanbury Williams) เอกอัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงเบอร์ลินในขณะนั้นซึ่งได้กลายเป็นครูและเพื่อนในเวลาต่อมา

ใน ค.ศ. 1751 ฟรีเดริกสนับสนุนเขาให้ได้รับเลือกเป็นสมาชิกคณะกรรมการวินิจฉัยภาษีอากร (Treasure Tribunal) เมืองราดอม (Radom) ซึ่งทำให้เขาได้เข้าเฝ้าพระเจ้าอ็อกุสต์ที่ 3 (Augustus III ค.ศ. 1736-1763) ต่อมา ใน ค.ศ. 1752 เขาได้รับเลือกเป็นเลขาธิการรัฐสภาโปแลนด์ แต่ทำงานได้ไม่นานก็ตัดสินใจรับตำแหน่งหัวหน้างานบริการของเมืองแชมิซ (Przemysl) ทางตะวันออกเฉียงใต้ของกรุงวอร์ซอ โดยบิดาใช้เส้นสายให้เขาได้ตำแหน่งดังกล่าว เพราะไม่ต้องการให้เขาเกี่ยวข้องกับปัญหาการแย่งชิงอำนาจในรัฐสภาซึ่งพวกขุนนางตระกูลออสโตรสกี (Ostrogski) กำลังพยายามรวบอำนาจในรัฐสภาและกำจัดฝ่ายตรงข้าม ในปลาย ค.ศ. 1754 ปอเนียตอฟสกีในวัย 22 กลับมากรุงวอร์ซอเพื่อรับตำแหน่งเลขานุการของเซอร์ชาลส์ วิลเลียมส์ เอกอัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก ตระกูลจาร์โตริสกีส่งเขาไปเป็นเลขานุการของเอกอัครราชทูตอังกฤษซึ่งรู้จักปอเนียตอฟสกีมาก่อน โดยมอบหมายเขาให้โน้มน้าวรัสเซียเพื่อสนับสนุนตระกูลจาร์โตริสกีในการโค่นอำนาจพระเจ้าอ็อกุสต์ที่ 3 เพราะตระกูลจาร์โตริสกีเห็นว่าพระองค์ไม่ใช่พระทัยในการบริหารปกครอง และทรงใช้เวลาส่วนใหญ่ประทับที่กรุงเดรสเดนเพื่อแสวงหาความสัมพันธ์ส่วนตัวพระองค์ ทั้งโปรดให้เคานต์ไฮน์ริช ฟอน บร็ล

(Heinrich von Brühl) อัครมหาเสนาบดีบริหารราชการแผ่นดินแทนซึ่งทำให้เครือจักรภพโปแลนด์ (Commonwealth of Poland) เป็นแผ่นดินที่เต็มไปด้วยการฉ้อฉลและหนี้สิน

การสร้างสายสัมพันธ์กับราชสำนัก

อย่างไรก็ตาม ปอเนียตอฟสกีไม่ได้ปฏิบัติงานตามที่ตระกูลจาร์โตรสกีต้องการ แต่กลับทำงานที่ไม่ได้รับมอบหมายด้วยการเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับราชสำนัก เซอร์วิลเลียมส์ได้แนะนำเขาให้รู้จักกับแกรนด์ดัชเชสแคเทอริน อะเล็กเซเยฟนา (Catherine Alexeyevna) วัย 26 ปี ในงานเลี้ยงรับรองแกรนด์ดัชเชสแคเทอรินเพิ่งฟื้นตัวจากการมีพระประสูติการพระโอรสใน ค.ศ. 1754 ทรงระทมทุกข์จากการที่คนรักของพระนางมีรักใหม่ จึงพอพระทัยปอเนียตอฟสกีเมื่อแรกพบ แต่เขากลับพยายามหลีกเลียงพระนางกว่า 3 เดือน เพราะจดจำคำสอนของมารดาได้ว่าห้ามดื่มของมีเมาและให้ห่างจากสตรีแต่มหาดเล็กประจำห้องบรรทมของแกรนด์ดัชเชสแคเทอรินได้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการติดต่อระหว่างพระนางกับปอเนียตอฟสกีจนท้ายที่สุดเขาก็เปลี่ยนใจยอมรับความสัมพันธ์ลับ ๆ กับพระนาง (Zamoyski, 2020, 60-61)

ช่วง ค.ศ. 1756 ทั้งคู่ต่างรักกันอย่างเต็มคำจนความสัมพันธ์ปิดไว้ไม่ได้และเป็นเรื่องซุบซิบกันในราชสำนัก อย่างไรก็ตาม แกรนด์ดัชเชสแคเทอรินซึ่งทรงระมัดระวังพระองค์ไม่ให้เป็นที่ขุนเคื่องพระทัยของซารินาเอลิซาเบท เปโตรอฟนา (Elizabeth Petrovna ค.ศ. 1741-1762) ทรงเกรงว่าปอเนียตอฟสกีจะมีภัยและทรงต้องการยุติข้อครหาต่าง ๆ จึงตัดพระทัยให้เขากลับไปโปแลนด์ในปลาย ค.ศ. 1756 พระนางและเซอร์วิลเลียมส์คาดหวังว่าจะหาวิธีการให้ปอเนียตอฟสกีได้ดำรงตำแหน่งทางการทูตที่สูงขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันความปลอดภัยของเขาและการจะกลับมาประจำที่กรุงเซนต์ปีเตอร์สเบิร์กอีกครั้งเป็นเวลานานมากขึ้น ทั้งแกรนด์ดัชเชสแคเทอรินและปอเนียตอฟสกีได้ติดต่อกันทางจดหมายอย่างสม่ำเสมอผ่านเซอร์วิลเลียมส์ แกรนด์ดัชเชสแคเทอรินทรงพระอักษรถวายพระเจ้าออสต์ที่ 3 ทูลขอพระองค์ให้ทรงแต่งตั้งตำแหน่งทางการทูตให้แก่ปอเนียตอฟสกีและส่งเขากลับรัสเซีย (Zamoyski, 2020, 61) ในต้น ค.ศ. 1757 ปอเนียตอฟสกีกลับมารัสเซียในฐานะเอกอัครราชทูตแซกโซนีประจำกรุงเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก โดยมีพันธกิจเจรจาขอความร่วมมือทางทหารจากรัสเซียเพื่อต่อต้านปรัสเซียซึ่งบุกรุกรานแซกโซนี เขากลายเป็นที่สนใจของวงการทูตประเทศต่าง ๆ ที่มีทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับตำแหน่งใหม่ที่เขาได้รับ บ้างก็เรียกร้องให้เขาถอนตัวจากตำแหน่งด้วย

ปอเนียตอฟสกีกับแกรนด์ดัชเชสแคเทอรินสานต่อความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งมากขึ้น และเริ่มชะล่าใจไม่ระมัดระวังการพบปะกันเท่าที่ควรจนแกรนด์ดยุกปีเตอร์พระสวามีทรงเริ่มสงสัยในความใกล้ชิดระหว่าง พระชายากับปอเนียตอฟสกีและพยายามสืบหาข้อเท็จจริง เมื่อแกรนด์ดัชเชสแคเทอรินตั้งครุภ

และต่อมาให้กำเนิดพระธิดาในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1757 ทรงกลางแคลงพระทัยในองค์พระธิดา แต่แกรนด์ดัชเชส แคเทอรินยืนยันอย่างหนักแน่นจนพระสวามีทรงยอมรับ (Zamoyski, 2020, 67-70; Dixon, 2010, 105-106) อย่างไรก็ตาม พระธิดาเสียชีวิตในเวลาไม่นานนัก ส่วนปอเนียตอฟสกีก็ไม่เคยเห็นพระธิดาเลย เมื่อซารินา เอลิซาเบท เปโตรอฟนาทรงพระประสูติ กลุ่มที่สนับสนุนแกรนด์ดัชเชสแคเทอรินวางแผนที่จะยึดอำนาจเพื่อให้แกรนด์ดัชเชสแคเทอรินได้ขึ้นครองบัลลังก์แต่ล้มเหลว และแกรนด์ดัชเชสแคเทอรินต้องระมัดระวังพระองค์เองมากขึ้น ปอเนียตอฟสกีก็ถูกจับตาเฝ้าดูการเคลื่อนไหวจนเขาตระหนักถึงภัยคุกคาม เขาจึงเดินเรื่องขอกลับไปแลนด์ซึ่งแกรนด์ดัชเชสแคเทอรินก็เห็นชอบ ปอเนียตอฟสกีเดินทางกลับไปแลนด์ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1758 โดยคาดหวังว่า จะยังคงมีโอกาสได้พบกับแกรนด์ดัชเชสอีกในเวลาไม่นานนักแต่เขาก็ไม่ได้เจอ แกรนด์ดัชเชสแคเทอรินอีก อย่างไรก็ตาม ทั้งปอเนียตอฟสกีและแกรนด์ดัชเชสแคเทอรินยังเขียนจดหมายติดต่อกันสม่ำเสมอ ต่อมาเมื่อแกรนด์ดัชเชสแคเทอรินทรงมีรักใหม่กับ กริกอรี ออร์ลอฟ (Grigory Orlov) องครักษ์รูปงาม และปอเนียตอฟสกีก็ยุ่งกับการเมืองภายในโปแลนด์ การติดต่อจึงยุติลง

ปอเนียตอฟสกีกลับมาเป็นสมาชิกรัฐสภาและเข้าร่วมในกลุ่มจารีตโรสกีที่มีนโยบายสนับสนุนรัสเซีย และต่อต้านปรัสเซีย เขาสนับสนุนรัสเซียและออสเตรียในสงครามไซลีเชียครั้งที่ 3 (Third Silesian War ค.ศ. 1756-1763)⁵ แต่ก่อนที่สงครามจะสิ้นสุดลง รัสเซียก็ถอนตัวออกจากสงครามก่อนใน ค.ศ. 1762 เพราะซาร์ปีเตอร์ที่ 3 (Peter III ค.ศ. 1762) ซึ่งครองบัลลังก์สืบต่อจากซารินาเอลิซาเบท ทรงชื่นชมพระเจ้าเฟรเดอริกที่ 2 (Frederick II ค.ศ. 1740-1786) แห่งปรัสเซีย จึงไม่มีพระราชประสงค์จะทำสงครามต่อไป และทรงทำสนธิสัญญาสงบศึกกับปรัสเซียโดยถอนทัพทั้งหมดออกจากดินแดนปรัสเซียที่ยึดครองอยู่

อย่างไรก็ตามซาร์ปีเตอร์ที่ 3 ทรงครองราชสมบัติได้เพียง 6 เดือน ซารินาแคเทอรินซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มทหารองครักษ์ที่ก่อรัฐประหารยึดอำนาจ โดยบุกเข้าจับกุมและควบคุมซาร์ปีเตอร์ที่ 3 ไปกักขังและปลงพระชนม์พระองค์อย่างทารุณ ซารินาแคเทอรินได้รับอัญเชิญให้ขึ้นครองราชสมบัติเมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม ค.ศ. 1762 เถลิงพระนามซารินาแคเทอรินที่ 2 ในปีเดียวกัน บิดาของปอเนียตอฟสกีได้เสียชีวิตลงและทิ้งมรดกให้เขาจำนวนหนึ่งซึ่งพอเพียงกับการดำรงสถานภาพทางสังคม

⁵ สงครามไซลีเชียครั้งที่ 3 ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสงครามเจ็ดปี ถือเป็นสงครามครั้งสุดท้ายของสงครามไซลีเชียที่ดำเนินมาเป็นระยะ ๆ ตั้งแต่ ค.ศ. 1740 เมื่อปรัสเซียเข้ายึดครองไซลีเชียโดยอ้างว่าดินแดนนี้ซึ่งเป็นเขตอุตสาหกรรมผ้าลินินและอุดมไปด้วยแร่ธาตุเคยเป็นของปรัสเซียมาก่อน การยึดครองดังกล่าวเป็นสาเหตุของสงครามไซลีเชียครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1740-1742) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสงครามสืบราชบัลลังก์ออสเตรีย (ค.ศ. 1740-1748) ออสเตรียพ่ายแพ้และยอมยกไซลีเชียแก่ปรัสเซีย ต่อมาสงครามได้ปะทุขึ้นอีกครั้งและนำไปสู่สงครามไซลีเชียครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1744-1745) สงครามยุติลงโดยออสเตรียต้องยอมรับอำนาจของปรัสเซียในการปกครองไซลีเชีย อย่างไรก็ตาม ใน ค.ศ. 1756 ปรัสเซียซึ่งหวาดวิตกต่อการรวมตัวเป็นพันธมิตรระหว่างออสเตรียกับฝรั่งเศสและรัสเซีย ได้เปิดสงครามขึ้นก่อนด้วยการบุกยึดแซกโซนี สงครามได้ขยายตัวไปนอกทวีปยุโรปโดยเรียกว่าสงครามเจ็ดปีและสิ้นสุดลงด้วยความพ่ายแพ้ของฝรั่งเศส ออสเตรียและแซกโซนีซึ่งต้องลงนามในสนธิสัญญา ฮูเบอร์ทสบูร์ก (Treaty of Hubertusburg) ค.ศ. 1763 (อนันต์ชัย เลาหะพันธุ์, 2560, 291-299)

ปอเนียดอฟสกีคาดหวังว่าเขาจะกลับไปรัสเซียอีกครั้งและต้องการเสกสมรสกับซารินาแคเทอร์ที่ 2 แต่พระนางไม่ประสงค์ให้ปอเนียดอฟสกีกลับรัสเซียและทรงมีจดหมายถึงเขาหลายฉบับเพื่อแสดงการสนับสนุนเขาให้ขึ้นครองบัลลังก์โปแลนด์ ใน ค.ศ. 1763 กลุ่มจารีตรัสกีรวมทั้งปอเนียดอฟสกีคบคิดแผนก่อรัฐประหารโค่นล้มพระเจ้าออกัสตัสที่ 3 เพราะเห็นว่าทรงไม่ใส่ใจพระทัยในการปกครองและทรงนำทรัพยากรและเงินทองจำนวนมากไปช่วยสนับสนุนการทำสงครามจนเศรษฐกิจของโปแลนด์ทรุดโทรมลงอย่างมาก ซารินาแคเทอร์ที่ 2 ทรงเตือนทั้งกลุ่มจารีตรัสกีและปอเนียดอฟสกีว่ารัสเซียไม่สนับสนุนการก่อรัฐประหารและอาจไม่สนับสนุนกลุ่มจารีตรัสกีให้ได้อำนาจการปกครอง

เส้นทางสู่ราชบัลลังก์

ในต้นเดือนตุลาคม ค.ศ. 1763 พระเจ้าออกัสตัสที่ 3 สวรรคตอย่างกะทันหัน ณ กรุงเตรสเดน ด้วยอาการเส้นพระโลหิตในสมองอุดตัน รัฐสภาโปแลนด์เตรียมการสรรหาษัตริย์พระองค์ใหม่โดยปฏิเสธการพิจารณาเจ้าชายเฟรเดอริก คริสเตียน (Frederick Christiane) พระราชโอรสองค์ที่ 3 ของพระเจ้าออกัสตัสที่ 3 ซึ่งได้สืบทอดตำแหน่งอเล็กเตอร์แห่งแซกโซนี กลุ่มจารีตรัสกีในขั้นต้นสนับสนุนเจ้าชายอดัม กาสีเมียร์ซ จารีตรัสกี (Adam Kazimierz Czartoryski) พระปิตุลาของปอเนียดอฟสกี แต่พระองค์ปฏิเสธเพราะตระหนักว่ารัสเซียสนับสนุนปอเนียดอฟสกีมากกว่าพระองค์

ซารินาแคเทอร์ที่ 2 ทรงใช้เงินกว่า 2.5 ล้านรูเบิลติดสินบนขุนนางโปแลนด์ให้เลือกปอเนียดอฟสกีและทรงส่งกองทัพรัสเซียที่มีทหาร 14,000 นายมาประจำการใกล้กรุงวอร์ซอและอีก 4,000 นายรอบ ๆ กรุงวอร์ซอเพื่อกดดันรัฐสภาโปแลนด์ (Kłaczko, et al., 2015, 150-151) ก่อนวันที่รัฐสภาโปแลนด์ลงคะแนนเลือกษัตริย์ ปอเนียดอฟสกีมีจดหมายทูลซารินาแคเทอร์ที่ 2 ว่า เมื่อเขาได้ขึ้นครองบัลลังก์จะขอบริหารปกครองอย่างอิสระ จัดตั้งคณะรัฐบาลที่เข้มแข็ง มีกองทัพของพระองค์เองและได้รับการสนับสนุนเงินรายปีจากรัสเซีย และอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ปอเนียดอฟสกีก็เห็นว่าในเวลานั้นข้างหน้าโปแลนด์จะต้องไม่อยู่ใต้อิทธิพลของรัสเซียกับปรัสเซีย ซึ่งการจะเป็นอิสระเช่นนั้นได้ ต้องได้รับการสนับสนุนจากมหาอำนาจอื่น ๆ เช่น ออสเตรีย ฝรั่งเศส อังกฤษ เขาจึงติดต่อเอกอัครราชทูตฝรั่งเศสประจำกรุงวอร์ซอเพื่อแจ้งว่าแม้เขาจะเป็นผู้ที่รัสเซียสนับสนุนให้ขึ้นครองบัลลังก์แต่เขาก็ไม่ต้องการเป็นหุ่นเชิดของรัสเซีย และมีแผนงานที่จะฟื้นฟูเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองเพื่อวางรากฐานใหม่ของการเป็นรัฐเอกราช ปอเนียดอฟสกีขอให้เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสกราบทูลความปรารถนาของเขาให้พระเจ้าหลุยส์ที่ 15 (Louis XV ค.ศ. 1715-1774) ทรงทราบ อย่างไรก็ตาม ฝรั่งเศสไม่ได้ตอบรับหรือปฏิเสธข้อเสนอ และเพียงแจ้งว่ายอมรับการเสนอชื่อของปอเนียดอฟสกี (Zamoyski, 2020, 94)

รัฐสภาโปแลนด์เปิดประชุมที่เมืองโวลา (Wola) ทางตะวันตกของกรุงวอร์ซอในวันที่ 7 กันยายน ค.ศ. 1764 เพื่อเลือกตั้งกษัตริย์พระองค์ใหม่ และมีมติเลือกปอเนียตอฟสกีในวัย 32 ปี เป็นกษัตริย์ ด้วยคะแนน 5,584 เสียง ในวันที่ 13 พฤศจิกายน ปอเนียตอฟสกีกล่าวคำปฏิญาณและลงนามใน “กฎแห่งข้อตกลง” (Pacta Conventa) ซึ่งเป็นข้อตกลงระหว่างกษัตริย์ที่ได้รับเลือกตั้งกับรัฐสภาโปแลนด์โดยต้องปฏิบัติตามข้อตกลงต่าง ๆ ตามที่รัฐสภากำหนดไว้ พิธีบรมราชาภิเษกมีขึ้นที่กรุงวอร์ซอในวันที่ 25 พฤศจิกายน ปอเนียตอฟสกีเฉลิมพระนามพระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์ ทรงดำเนินการปฏิรูปทันทีด้วยการจัดตั้งคณะกรรมการการเงินการคลังชุดใหม่เพื่อจัดงบประมาณการเงินให้สมดุล และจัดตั้ง “โรงเรียนอัศวิน” (Knight school) ขึ้นเพื่อฝึกอบรมบุคลากรทางการทูต และส่งผู้แทนทางการทูตไปประจำประเทศยุโรปต่าง ๆ รวมทั้งรัสเซีย และจักรวรรดิออตโตมัน ทรงร่วมมือกับขุนนางตระกูลจาร์โตรสกีปฏิรูประบบการบริหารราชการที่ไร้ประสิทธิภาพ และทอนอำนาจของผู้บัญชาการทหารสูงสุด ให้กษัตริย์ควบคุมกองทัพ ใน ค.ศ. 1765 ทรงสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลเซนต์สตานิสลาฟ (Order of the Knight of Saint Stanislaws) เพื่อเป็นเกียรติแก่นักบุญสตานิสลาฟแห่งคราคูฟ (Saint Stanislaw of Krakow) เพื่อมอบให้แก่บุคคลที่จงรักภักดีต่อกษัตริย์

พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์ทรงบันทึกว่าการบริหารปกครองปีแรก ๆ เป็น “ปีแห่งความหวัง” (Years of Hope) เพราะทรงเริ่มการปฏิรูปที่จะเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติและประชาชน พระองค์ยังทรงคาดหวังว่าจะได้เสกสมรสกับซารีนาแคเทอรินที่ 2 แต่ซารีนาแคเทอรินที่ 2 ทรงไม่สานสัมพันธ์ด้วย ในเวลาต่อมาพระองค์จึงหาคู่อภิเษกสมรสด้วยการทาบทามสมาชิกของราชวงศ์ฮาพส์บวร์ค (Habsburg) และราชวงศ์บูร์บง (Bourbon) แต่ล้มเหลว จึงทรงครองพระองค์เป็นโสด อย่างไรก็ตาม พระองค์ก็ทรงมีความสัมพันธ์กับสตรีชั้นสูงหลายคน และมีพระราชโอรส-ธิดานอกสมรสกับสตรีเหล่านั้นด้วย

รอยร้าวกับรัสเซีย

พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์ แห่งโปแลนด์ ทรงชื่นชอบศิลปวัฒนธรรม และแบบแผนการแต่งกาย รวมทั้งธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของยุโรปตะวันตก ทรงตั้งพระทัยจะปฏิรูปโปแลนด์ให้ทันสมัยสอดคล้องกับกระแสยุคภูมิธรรม (Age of Enlightenment) ที่เกิดขึ้นในยุโรป ขณะนั้นทรงเชื่อนโยบายปฏิรูปจะบรรลุผลหากกษัตริย์ทรงมีอำนาจเข้มแข็งและได้รับการสนับสนุนจากรัสเซีย ทรงอุปถัมภ์ปัญญาชนนักเขียนและศิลปินโดยจัดการพบปะสังสรรค์ในคืนวันพฤหัสบดีที่เรียกว่า “พระกระยาหารค่ำวันพฤหัสบดี” (Thursday Dinners) เพื่อให้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรม ศิลปะ และการเมือง พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจให้เข้มแข็ง

โดยเฉพาะอุตสาหกรรมเหมืองแร่และการพัฒนาการผลิตทางด้านต่าง ๆ ทรงจัดการประชุมพิเศษขึ้นเพื่อพระองค์จะได้พบเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ถกเถียงแลกเปลี่ยนปัญหาสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การปรับปรุงพัฒนาการเงินการคลัง กฎหมาย กองทัพ และอื่น ๆ ทรงเชื่อมั่นว่าการได้รับการสนับสนุนจากรัสเซียจะทำให้พระองค์ปลอดภัยจากการข่มขู่คุกคามทั้งจากพวกกลุ่มขุนนาง และปรัสเซีย และสามารถดำเนินการปฏิรูปได้ราบรื่น

อย่างไรก็ตาม ซารินาแคเทอรินที่ 2 ไม่มีพระประสงค์จะให้โปแลนด์เป็นชาติที่เข้มแข็งและต้องการให้โปแลนด์อยู่ใต้การควบคุมของรัสเซีย พระองค์ทรงต่อต้านการปฏิรูปของพระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์ซึ่งคุกคามสถานะเดิมของโปแลนด์ตามที่รัสเซียได้กำหนดไว้ ทรงให้เอกอัครราชทูตรัสเซียประจำกรุงวอร์ซอควบคุมดูแลผลประโยชน์ของรัสเซียในโปแลนด์และมีกองทหารรัสเซียประจำการตามพรมแดนเพื่อกดดันโปแลนด์ไม่ให้ออกจากแนวทางที่รัสเซียต้องการ (Radzilowski, 2007, 123)

ในการผลักดันนโยบายการปฏิรูป พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์ทรงพยายามขอความร่วมมือจากขุนนางกลุ่มต่าง ๆ จนทำให้ขุนนางกลุ่มจารีตโรตริสกีซึ่งต้องการครองอำนาจเด็ดขาดไม่พอใจเริ่มหาทางทอนอำนาจของพระองค์ลง ขณะเดียวกัน กลุ่มขุนนางหัวเก่า และ ฝ่ายที่สนับสนุนรัสเซียซึ่งถูกลดอำนาจและบทบาทก็เคลื่อนไหวต่อต้านพระองค์เพราะเห็นว่าทรงเป็นหุ่นเชิดของรัสเซียที่ยอมบริหารปกครองในกรอบที่รัสเซียกำหนด และต้องการกำจัดอำนาจการครอบงำของรัสเซีย

ในการประชุมรัฐสภาเดือนตุลาคม ค.ศ. 1766 พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์ทรงเสนอให้ยกเลิกบทบัญญัติว่าด้วยอำนาจอัยยั้งของขุนนางที่กำหนดว่าหากขุนนางเพียงคนเดียวไม่เห็นชอบกับเรื่องใด ๆ ที่ส่วนใหญ่เห็นชอบ ก็สามารถยับยั้งได้ บทบัญญัติว่าด้วยอำนาจอัยยั้งนี้ถูกต่อต้านอย่างมาก รวมทั้งแผนการปฏิรูปอื่น ๆ ด้วย แต่ไม่ขัดขวางนโยบายขั้นตอนทางศาสนาที่ให้สิทธิผู้ที่นับถือนิกายโปรเตสแตนต์และนิกายออร์ทอดอกซ์มีเสรีภาพและสิทธิเท่าเทียมกับนิกายคาทอลิกในการประกอบศาสนกิจและอื่น ๆ ก่อนหน้าการประชุมรัฐสภาไม่นานนัก เจ้าชายนิโคไล เรปนิน (Nikolai Repnin) เอกอัครราชทูตรัสเซียประจำกรุงวอร์ซอซึ่งรับพระราชบัญชาจากซารินา ได้ติดสินบนขุนนางส่วนใหญ่เพื่อให้ขัดขวางการปฏิรูปต่าง ๆ ของพระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์ และสนับสนุนการออกกฎหมายต่าง ๆ ที่เอื้อประโยชน์ต่อรัสเซีย รัสเซียสัญญาว่าจะปกป้องสิทธิเสรีภาพ ของขุนนาง เรปนินเข้าร่วมประชุมรัฐสภาในฐานะผู้สังเกตการณ์เขาอยู่เบื้องหลังการสนับสนุนนโยบายขั้นตอนทางศาสนาเพราะตระหนักว่าขุนนาง ส่วนใหญ่ที่เป็นคาทอลิกจะไม่พอใจ และสร้างความขัดแย้งระหว่างกษัตริย์กับขุนนางมากขึ้น การประชุมรัฐสภาครั้งนี้จึงเรียกกันทั่วไปว่า “รัฐสภาเรปนิน” (Repnin Sejm) เรปนินยังชี้แนะให้ขุนนางคาทอลิกรวมกันเคลื่อนไหวปกป้องสิทธิของพวกคาทอลิก และต่อต้านนโยบายขั้นตอนทางศาสนา

ในต้นเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1768 กลุ่มขุนนางที่ต่อต้านฝ่ายจารีตริสกี องค์พระประมุขและรัสเซีย ได้รวบรวมกำลังคนจัดตั้งเป็นกองทัพขึ้นที่ป้อมบาร์ (Bar) เมืองบาร์ในภูมิภาคโปโดเลีย (Podolia) เพื่อโค่นอำนาจพระเจ้าสตา니스ลาฟที่ 2 เอากุสต์ โดยเรียกชื่อกลุ่มว่าสมาพันธรัฐบาร์ (Bar Confederation) สมาพันธรัฐบาร์ได้ชื่อว่าเป็น “การลุกฮือชาวโปแลนด์” (Polish Uprising) ครั้งแรกและเป็นการเคลื่อนไหวมวลชนของพวกขุนนางครั้งสุดท้ายในประวัติศาสตร์โปแลนด์ สมาพันธรัฐบาร์ซึ่งได้รับเงินสนับสนุนจากพวกคาทอลิกในออสเตรียและฝรั่งเศสจึงประกาศสงครามต่อรัสเซียและเคลื่อนกำลังพลโจมตีรัสเซียตามพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ ทั้งแต่งตั้งผู้แทนไปเจรจาขอความช่วยเหลือจากจักรวรรดิออตโตมันซึ่งเป็นพันธมิตรกับออสเตรียและฝรั่งเศส พระเจ้าสตา니스ลาฟที่ 2 เอากุสต์ทรงพยายามไกล่เกลี่ยความบาดหมางระหว่างสมาพันธรัฐบาร์กับรัสเซียและขอความร่วมมือจากออสเตรีย ฝรั่งเศส และอังกฤษ ไม่ให้สนับสนุนสมาพันธรัฐบาร์ แต่ล้มเหลว รัสเซียตอบโต้ด้วยการนำกำลังทัพบุกโจมตีป้อมบาร์ซึ่งนำไปสู่การเกิดสงครามกลางเมืองที่เรียกว่าสงคราม แห่งสมาพันธรัฐบาร์ (War of the Bar Confederation ค.ศ. 1768-1772) ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1768 รัสเซียยึดครองป้อมบาร์ได้ ฝ่ายสมาพันธรัฐล่าถอยไปตั้งรับที่มอลเดเวีย (Moldavia) และใช้แคว้นไซลีเซีย (Silesia) ของออสเตรียเป็นฐานปฏิบัติการหลักทางทหารเพื่อทำสงครามและการขอกำลังสนับสนุนทางทหารจากจักรวรรดิออตโตมัน

ระหว่าง ค.ศ. 1768-1769 กองทัพของสมาพันธรัฐบาร์สามารถยึดครองพื้นที่หลายแห่งได้ในเวลาอันรวดเร็วและผู้นำสมาพันธรัฐปฏิเสธที่จะเปิดการเจรจาแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งที่พระเจ้าสตา니스ลาฟที่ 2 เอากุสต์ทรงเรียกร้อง อย่างไรก็ตาม ในยุทธการที่ โอเรโคโว (Battle of Orzechowo 14 กันยายน ค.ศ. 1770) กองทัพรัสเซีย ซึ่งมีพลเอกอะเล็กซานเดอร์ ซูวอโรฟ (Alexander Suvorov) เป็นผู้บัญชาการ ก็โจมตีกองทัพสมาพันธรัฐบาร์แตกยับเยิน ในช่วงเวลาเดียวกัน พวกคอซแซ็คยูเครน (Ukrainian Cossack) และชาวนาในเขตโคลีวีฟเชียนา (Koliyivshchyna) ยูเครน ซึ่งสนับสนุนพระเจ้าสตา니스ลาฟที่ 2 เอากุสต์ก็ ก่อการลุกฮือขึ้นต่อต้านสมาพันธรัฐบาร์ สงครามจึงขยายตัวรุนแรงมากขึ้น พระเจ้าสตา니스ลาฟที่ 2 เอากุสต์ จึงทรงขอความช่วยเหลือจากรัสเซียให้ช่วยปราบกบฏ กองทัพรัสเซียผนึกกำลังกับกองทัพรัฐบาลโปแลนด์ ตอบโต้การรุกรบของฝ่ายกบฏจนฝ่ายสมาพันธรัฐบาร์ต้องถอยร่นออกจากพื้นที่ยึดครองหลายแห่ง กองกำลังบางส่วนก็ถอยร่นเข้าไปในดินแดนของจักรวรรดิออตโตมันซึ่งกำลังติดพันในสงครามรัสเซีย-ตุรกี (Russo-Turkish War ค.ศ. 1768-1774) รัสเซียโจมตีกองทัพตุรกีแตกยับเยินและเข้ายึดครองคาบสมุทร ไครเมียและกลุ่มราชรัฐดานูบ (Danubian Principalities) ได้

ชัยชนะของรัสเซียทำให้ออสเตรียหวาดวิตกและแสดงท่าทีที่จะเข้าสู่สงครามกับรัสเซียเพื่อสนับสนุนตุรกี ฝรั่งเศสซึ่งเป็นพันธมิตรของตุรกี รัสเซีย และออสเตรียจึงเสนอเรื่องการแบ่งดินแดนและการชดเชยดินแดนเพื่อป้องกันไม่ให้สงครามขยายตัวและไม่ให้ตุรกีเสียหายมากกว่าที่เป็นอยู่

พระเจ้าเฟรเดอริกที่ 2 แห่งปรัสเซียซึ่งทรงมีพระราชประสงค์จะแก้ไขความขัดแย้งระหว่างรัสเซียกับออสเตรียและหันเหความสนใจของรัสเซียออกจากตุรกีจึงเจรจากับพระเจ้าโจเซฟที่ 2 (Joseph II ค.ศ. 1741-1791) ให้เห็นชอบกับการแบ่งดินแดนโปแลนด์ เพราะโปแลนด์ในขณะนั้นอ่อนแอจากสงครามกลางเมืองและตกอยู่ในสภาวะอนาธิปไตย รัสเซียในเวลาต่อมาก็เห็นชอบด้วยกับการแบ่งโปแลนด์และใช้ข้ออ้างการแทรกแซงว่าจะนำความสงบและเป็นระเบียบคืนให้โปแลนด์ (Siuchninski, 1979, 116-117)

การแบ่งโปแลนด์

ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1770 สภาแห่งสมาพันธรัฐบาร์ประกาศถอดถอนพระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์ ออกจากราชบัลลังก์ และระดมกำลังคนจัดตั้งกองทัพขึ้นใหม่ โดยฝรั่งเศสส่งชาร์ล ดูมูรีเย (Charles Dumouriez) ผู้บัญชาการกองทัพมาช่วยปรับปรุงกองทัพ เป็นที่ปรึกษาสภาสงครามสมาพันธรัฐและชี้แนะกลยุทธ์ทางทหาร ฝ่ายสมาพันธรัฐจึงสามารถปลดปล่อยอารามยัสนา โกรา (Jasna Góra) ที่ศัตรูยึดครองได้ และมีชัยชนะเหนือรัสเซียในยุทธการที่ตาร์วูฟ (Battle of Tarłów) และยุทธการที่กรานิก (Battle of Kranik) ในต้น ค.ศ. 1771 แต่ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการกำหนดแผนการรบระหว่างดูมูรีเยกับคาซิเมียร์ ปูลัสกี (Casimir Pulaski)⁶ ผู้บัญชาการกองทัฝายสมาพันธรัฐ ซึ่งมีส่วนทำให้ฝ่ายสมาพันธรัฐพ่ายแพ้รัสเซียในยุทธการที่ลันซ์กอรอนา (Battle of Lanckorona พฤษภาคม ค.ศ. 1771) ทำให้ดูมูรีเยถอนตัวจากการเป็นที่ปรึกษาสภาสงครามสมาพันธรัฐ ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1771 สภาสงครามได้ประกาศถอดถอนพระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์ ออกจากราชบัลลังก์ และในเดือนต่อมา มีมติให้ลัทธิพระเจ้าองค์เป็นตัวแทนร่วมกัน ปูลัสกีเป็นแกนนำวางแผนลัทธิพระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์ไปเป็นตัวแทนร่วมกันได้สำเร็จโดยกักบริเวณพระองค์ที่ค่ายพักนอกกรุงวอร์ซอได้เป็นเวลานาน ๆ เพราะพระองค์สามารถหลบหนีได้

การลักพาองค์พระประมุขที่รับรู้กันทั่วไปทำให้ออสเตรียถอนตัวจากการสนับสนุนสมาพันธรัฐบาร์และขับสมาพันธรัฐบาร์ออกจากแคว้นไซลีเซียที่เป็นฐานปฏิบัติการ สมาพันธรัฐบาร์จึงย้ายฐานปฏิบัติการไปยังฮังการี ประเทศยุโรปอื่น ๆ ก็หันมาต่อต้านสมาพันธรัฐบาร์ด้วย ปูลัสกีก็ถูกกล่าวหาว่าต้องการปลงพระชนม์พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 ด้วยซึ่งทำให้ความนิยมในตัวเขาลดลง ความอ่อนแอของโปแลนด์

⁶ คาซิเมียร์ ปูลัสกี เป็นผู้บัญชาการกองทัพนหนึ่งของฝ่ายสมาพันธรัฐบาร์ เขาถูกกล่าวหาว่าพยายามลอบปลงพระชนม์พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์ หลังรัสเซียมีชัยชนะต่อสมาพันธรัฐบาร์ เขาลี้ภัยไปฝรั่งเศสและต่อมาเดินทางไปอเมริกาเหนือ เพื่อเข้าร่วมต่อสู้ในสงคราม การปฏิวัติของชาวอเมริกัน เขาจัดตั้งกองทหารม้าปูลัสกีขึ้นซึ่งมีบทบาทสำคัญในการต่อสู้กับอังกฤษ ปูลัสกีในเวลาต่อมาก็ได้รับการยกย่องเป็น “บิดาของทหารม้าอเมริกัน” (Father of the American Cavalry) และเป็นวีรบุรุษสองแผ่นดิน (Hero of the Two Lands) เพราะเขาต่อสู้เพื่อเสรีภาพทั้งของโปแลนด์และโลกใหม่ (Wizevich, 2025)

ทำให้ออสเตรียและรัสเซียเห็นเป็นโอกาสเข้ายึดครองพื้นที่บริเวณพรมแดนโปแลนด์ ในต้นเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1772 รัสเซียและรัสเซียก็ลงนามในความตกลงลับแบ่งดินแดนโปแลนด์ และในวันที่ 19 กุมภาพันธ์ รัสเซีย รัสเซีย และออสเตรียทำความตกลงเรื่องการแบ่งโปแลนด์ที่กรุงเวียนนา ทำให้เกิดการแบ่งดินแดนโปแลนด์ครั้งที่ 1 (First Partition of Poland ค.ศ. 1772) (สัญญา สุวังบุตร, อนันต์ชัย เลหาะพันธุ์, 2565, 162-163) โดยโปแลนด์สูญเสียดินแดน 1 ใน 3 รวม 211,000 ตารางกิโลเมตร และประชากร 4,530,000 คน ให้แก่มหาอำนาจทั้งสาม (Britannica, “Partitions of Poland,” 2025) ทั้งสามมหาอำนาจไม่ได้หารือกับพระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์หรือกลุ่มการเมืองโปไลโด ๆ ต่อมาในต้นเดือนสิงหาคม กองทัพของสามมหาอำนาจก็มีชัยชนะเด็ดขาดเหนือสมาพันธรัฐบาร์และในยุทธการที่เซสโตโฮวา (Battle of Czystochowa 18 สิงหาคม ค.ศ. 1772) กองทัพสมาพันธรัฐบาร์พ่ายแพ้อย่างยับเยิน รัสเซียจับกุมฝ่ายต่อต้านเป็นเชลยได้กว่า 5,000 คน และเนรเทศเชลยและครอบครัวไปไซบีเรีย ฝ่ายสมาพันธรัฐบาร์ จำนวนน้อยหนีลี้ภัยออกนอกประเทศได้และปลุสก็ลี้ภัยไปฝรั่งเศสและทวีปอเมริกาตามลำดับ ในเดือนกันยายน ค.ศ. 1772 รัสเซีย รัสเซีย และออสเตรียประกาศให้สัตยาบันสนธิสัญญาการแบ่งดินแดนโปแลนด์ตามที่ได้เคยตกลงกันไว้ในเดือนกุมภาพันธ์

ทั้งสามประเทศมหาอำนาจต่างเรียกร้องให้พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์และรัฐสภาโปแลนด์ประกาศรับรองว่าการแบ่งดินแดนเป็นไปด้วยความชอบธรรม แต่พระองค์และรัฐสภาเพิกเฉยและร้องขอให้ประเทศตะวันตกอื่น ๆ ต่อต้าน แต่ไม่มีประเทศใดสนับสนุนยกเว้นจักรวรรดิออตโตมันและจักรวรรดิเปอร์เซียที่ประกาศไม่เห็นด้วยกับการแบ่งดินแดนโปแลนด์ เอดมันด์ เบิร์ก (Edmund Burke) สมาชิกสภาสามัญคนสำคัญของอังกฤษได้เขียนโจมตีเรื่องการแบ่งโปแลนด์อย่างรุนแรง การนิ่งเฉยของประเทศตะวันตกอื่น ๆ ทำให้ทั้ง 3 มหาอำนาจเคลื่อนกองทัพเข้าสู่กรุงวอร์ซอเพื่อกดดันให้รัฐสภาโปแลนด์เปิดประชุม รัสเซียยังข่มขู่ว่าจะจับกุมขุนนางที่ต่อต้านและส่งไปไซบีเรียพร้อมทั้งจะบุกทำลายกรุงวอร์ซอ รัฐสภาโปแลนด์จึงจำต้อง เปิดประชุม แต่มีผู้แทนที่เข้าร่วมประชุมไม่ถึงครึ่งหนึ่งขององค์ประชุมเพราะสภาขุนนางท้องถิ่นปฏิเสธที่จะส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุม ที่ประชุมจึงเปลี่ยนวิธีการประชุมให้เป็นการประชุมรัฐสภาสมาพันธรัฐ (Confederated Sejm) โดยใช้เสียงข้างมากของจำนวนผู้แทนที่เข้าร่วมประชุมเป็นหลัก รัฐสภาชุดนี้ซึ่งเรียกกันว่า “รัฐสภาแบ่งดินแดน” (Partition Sejm) ได้เลือกคณะกรรมการรวม 30 คน ให้ทำหน้าที่ตัดสินเรื่องต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในวาระการประชุม คณะกรรมการชุดนี้ได้ลงนามกับ 3 ประเทศมหาอำนาจในสนธิสัญญา การยกดินแดน (Treaty of Cession) เมื่อวันที่ 18 กันยายน ค.ศ. 1773 เพิกถอนสิทธิทั้งหมดของโปแลนด์ที่มีเหนือดินแดนที่สูญเสียไปทั้งหมด รัสเซียซึ่งอยู่เบื้องหลังยังผลักดันให้คณะกรรมการจัดตั้งสภาถาวร (Permanent Council) ขึ้นโดยมีสมาชิก 36 คน ที่มาจากการแต่งตั้งของรัฐสภาและมีกษัตริย์ทรงเป็นประธาน สภาถาวรจะทำหน้าที่บริหารปกครองแทนรัฐสภา และควบคุมดูแลด้านการต่างประเทศ การคลัง การทหาร การรักษา

ความสงบเรียบร้อย และการศาล โดยรัสเซียกำหนดแนวทางการบริหารปกครองให้เป็นไปตามกรอบที่รัสเซียกำหนด

แม้พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์จะทรงต่อต้านการแบ่งดินแดน แต่ก็ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจและไม่สามารถแข็งขึ้นได้ พระองค์มีพระราชดำริจะสละราชบัลลังก์แต่ขุนนางที่สนับสนุนพระองค์ต่างคัดค้าน จนทรงเปลี่ยนพระทัย พระองค์จึงทรงใช้สภาวาระเป็นเครื่องมือในการผลักดันการปฏิรูปโดยโน้มน้าวรัฐสภา ให้แต่งตั้งบุคคลที่สนับสนุนพระองค์เป็นสมาชิกส่วนใหญ่ พวกขุนนางหัวอนุรักษ์ซึ่งขุนนางตระกูลจารโตริสกีสนับสนุนต่อต้านสภาวาระอย่างมาก เพราะเห็นว่าสิทธิอำนาจของขุนนางถูกลิดรอนและไม่พอใจ ที่รัสเซียแทรกแซงกิจการภายใน ความขัดแย้งทางการเมืองที่ก่อตัวขึ้นเปิดโอกาสให้พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์ ดำเนินการปฏิรูปอย่างค่อยเป็นค่อยไปเพื่อไม่ให้รัสเซียหวาดระแวง และทรงรวบรวมผู้ที่สนับสนุนพระองค์ให้เป็นสมาชิกรัฐสภา ระหว่าง ค.ศ. 1772-1790 ทรงปฏิรูปประเทศให้เป็นประชาธิปไตยในด้านต่าง ๆ รวมทั้งปฏิรูประบบภาษีอากรและกฎหมาย ตลอดจนส่งเสริมอุตสาหกรรมและการค้า พระองค์ยังจัดตั้งโรงเรียนนายร้อยขึ้นเพื่อให้บุตรของทหารและข้าราชการได้ศึกษาทั้งให้ทุนการศึกษาด้วย ทั้งนี้รัสเซียยังยอมผ่อนปรนการปฏิรูปที่ไม่ขัดแย้งกับผลประโยชน์ของตนและเพื่อป้องกันไม่ให้พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์ทรงมีอำนาจและบารมีมากเกินไป รัสเซียจึงสนับสนุนฝ่ายตรงข้ามพระองค์ให้คานอำนาจพระองค์ด้วย

พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์ทรงเป็นกษัตริย์ภูมิธรรม (Enlightened Despot) ที่อุปถัมภ์งานด้านศิลปะและวิทยาศาสตร์อย่างมาก ทรงสร้างโรงละครแห่งชาติเพื่อสาธารณชนแห่งแรกของประเทศ และอุปถัมภ์สมาคมโรงเรียนต้นระบำปลายเท้า พระองค์ทรงสนับสนุนส่งเสริมจิตรกรและศิลปินให้สร้างผลงานที่แสดงออกถึงความเป็นเอกลักษณ์ของโปแลนด์ ทรงสะสมภาพวาดและงานศิลปะจำนวนมากและโปรดให้จัดตั้งหอศิลป์ส่วนพระองค์ ทั้งทรงมีโครงการจัดตั้งสถาบันจิตรศิลป์ซึ่งต่อมาจัดตั้งขึ้นภายหลังที่พระองค์สละราชย์ ใน ค.ศ. 1774 ทรงจัดตั้งคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (Commission of National Education) ซึ่งเป็นเสมือนกระทรวงศึกษาธิการแห่งแรกของยุโรปและของโลก คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติมีหน้าที่กำหนดนโยบายการศึกษาแห่งชาติ ส่งเสริมการเขียนตำราและหนังสือที่เป็นพื้นฐานของการศึกษาโดยเฉพาะด้านวิทยาศาสตร์ตลอดจนกำกับดูแลมหาวิทยาลัย ทรงสนับสนุนการจัดทำแผนที่โดยมีโครงการจะทำแผนที่ดินแดนทั้งหมดของเครือจักรภพ แต่โครงการนี้ไม่ประสบความสำเร็จ พระองค์ยังทรงสนับสนุนการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ และโปรดให้จัดพิมพ์ชีวประวัติ นักประวัติศาสตร์ชาวโปแลนด์ที่มีชื่อเสียงเผยแพร่ รวมทั้งเอกสารประวัติศาสตร์ต่าง ๆ การสนับสนุนส่งเสริมงานด้านศิลปะและวิทยาศาสตร์ ทำให้ราชบัณฑิตยสภา (Royal Society) อังกฤษเชิญพระองค์เป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์ใน ค.ศ. 1776 และทรงเป็นพระราชวงศ์นอกประเทศองค์แรกที่ได้เข้าเป็นสมาชิก ใน ค.ศ. 1778 สถาบันวิทยาศาสตร์

เซนต์ปีเตอส์เบิร์ก (St. Petersburg Academy of Sciences) ก็เชิญพระองค์เป็นสมาชิก และใน ค.ศ. 1791 สถาบันวิทยาศาสตร์เบอร์ลิน (Berlin Academy of Sciences) ก็เชิญพระองค์เป็นสมาชิกด้วย นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงสร้างพระราชวังวาเซียนกี (Łazienki) และสวนสาธารณะวาเซียนกี ชานกรุงวอร์ซอ รวมทั้งให้บูรณะซ่อมแซมพระราชวังต่าง ๆ ให้งดงาม

ใน ค.ศ. 1790 พระเจ้าสตาลาฟที่ 2 เอากุสตรองลงพระนามในกติกาสัญญาโปแลนด์-ปรัสเซีย (Polish-Prussia Pact) เพื่อให้ปรัสเซียคานอำนาจกับออสเตรียและรัสเซีย ซึ่งจะมีส่วนทำให้นโยบายการปฏิรูปของพระองค์ดำเนินไปได้ด้วยดี ปรัสเซียก็ต้องการให้โปแลนด์ช่วยต่อต้านรัสเซียหรือออสเตรีย กติกาสัญญานี้ทำให้การปฏิรูปต่าง ๆ ราบรื่นเพราะเข้าใจกันว่าปรัสเซียสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง แต่ในเวลาอันรวดเร็วปรัสเซียเริ่มตระหนักว่ากติกาสัญญานี้ไม่สอดคล้องกับความต้องการของตน เพราะการปฏิรูปของพระเจ้าสตาลาฟที่ 2 เอากุสต์ โดยเฉพาะการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ในวันที่ 3 พฤษภาคม ค.ศ. 1791 ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของปรัสเซีย ปรัสเซียเริ่มระแวงว่าโปแลนด์จะเรียกร้อง ดินแดนที่สูญเสียไปกลับคืน สำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ. 1791 คือ กษัตริย์เป็นองค์ประมุขโดยการสืบสันตติวงศ์แทนการเลือกตั้งจากรัฐสภา การแบ่งแยกอำนาจระหว่างฝ่ายบริหาร ตุลาการ และนิติบัญญัติ การยกเลิกสิทธิการยับยั้งเป็นรายบุคคลที่สมาชิกรัฐสภาเพียง 1 คน ก็สามารถลงคะแนนคัดค้านพระราชบัญญัติต่าง ๆ ให้ตกไปได้ และให้ใช้เสียงข้างมากแทน การให้อำนาจทางการเมืองแก่ชนชั้นกลาง เท่าเทียมกับชนชั้นขุนนาง ตลอดจนการรับรองสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลของพลเมืองทุกคนยกเว้นพวกยิว ชาวนา และอื่น ๆ รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ชื่อว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยและก้าวหน้าฉบับแรกของยุโรปรองจากรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกา รัฐธรรมนูญได้เพิ่มพระราชอำนาจของกษัตริย์มากขึ้นจนหัวหน้าฝ่ายกิจการต่างประเทศของรัสเซียเห็นว่าเป็นภัยคุกคามต่อสถานะของรัสเซียในโปแลนด์ (Zamoyski, 2020, 341-345)

การแบ่งโปแลนด์ครั้งที่ 2

กลุ่มขุนนางหัวอนุรักษนิยมและฝ่ายที่สนับสนุนรัสเซียต่อต้านรัฐธรรมนูญฉบับนี้อย่างมาก เพราะเห็นว่าเป็นการคุกคามสิทธิเสรีภาพและอธิปไตยของพวกเขา ฝ่ายต่อต้านรัฐธรรมนูญซึ่งรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มเรียกชื่อว่า “สมาพันธ์รัฐทาร์โกวิตซา” (Targowica Confederation) ได้เดินทางไปกรุงเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก เมื่อวันที่ 27 เมษายน ค.ศ. 1792 และส่งผู้แทนไปเรียกร้องต่อซารินาแคเทอรีนที่ 2 เพื่อให้ทรงล้มล้างรัฐธรรมนูญดังกล่าวโดยอ้างว่าเป็นการดำเนินการที่ไม่ได้ปรึกษารัสเซียทั้งทำทนายพระราชอำนาจ ซารินา แคเทอรีนที่ 2 ทรงขุนเคืองพระทัยอย่างมากเพราะทรงเห็นว่าโปแลนด์ต้องการเป็นอิสระจากอำนาจ ของรัสเซีย ทั้งกำลังตกเป็นเหยื่อทางการเมืองของพวกลัทธิฉกฉวยแบ่งหัวรุนแรง

(radical Jacobinism) ที่กำลังมีบทบาทในการปฏิวัติฝรั่งเศส จึงเห็นชอบที่จะเข้าแทรกแซงเพื่อยุติการปฏิรูปและฟื้นฟูสถานะเดิมของโปแลนด์ซึ่งนำไปสู่สงครามโปแลนด์-รัสเซีย (Polish-Russian war) ค.ศ. 1792 หรือที่รู้จักกันว่า สงครามปกป้องรัฐธรรมนูญ (War in Defense of the Constitution) หรือสงครามการแบ่งดินแดนโปแลนด์ครั้งที่ 2 (War of the Second Partition)

ในกลางเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1792 รัสเซียเคลื่อนกำลังพลกว่า 9,800 นายมุ่งตรงสู่กรุงวอร์ซอ รัฐสภาโปแลนด์เปิดประชุมวาระพิเศษลงมติให้เพิ่มจำนวนทหารในกองทัพ 100,000 นาย แต่ด้วยเวลาที่จำกัดและงบประมาณที่ไม่พอเพียง ทหารที่เกณฑ์ได้มีเพียง 37,000 นายเท่านั้น กองทัพโปแลนด์ใช้ยุทธวิธีซุ่มโจมตีและบุกปะทะประปราย ทั้งใช้กลยุทธ์หลายรูปแบบและพลิกแพลงสถานการณ์รบที่เปลี่ยนแปลงให้เป็นฝ่ายได้เปรียบจนมีชัยชนะต่อกองทัพรัสเซียที่มีกำลังมากกว่า 2 เท่าได้ อย่างไรก็ตาม ในช่วง 3 เดือนแรกของการสู้รบ ไม่มีฝ่ายใดมีชัยชนะเด็ดขาด ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1792 กองทัพโปแลนด์ล้อมศัตรูด้วยการล่าถอยและวางเพลิงหมู่บ้าน เมื่อกองทัพจากตอนเหนือมาสมทบก็ตั้งรับและส่งกองทหารม้าและทหารราบบุกโจมตีอย่างรวดเร็วจนมีชัยชนะงดงามในยุทธการที่เซเลนเชอ (Battle of Zieleńce) เพราะตีกองทัพรัสเซียแตกพ่ายและยึดธงรบรัสเซียได้ ชัยชนะในการรบครั้งนี้พระเจ้าสตาลินสลาฟที่ 2 เอกอัครราชทูตให้สร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์วีรุตีมิลิตารี [War Order of Virtuti Militari (For Military Virtue)] ขึ้นซึ่งมี 5 ชั้น เพื่อพระราชทานแก่ผู้บัญชาการกองทัพและนายทหารที่กล้าหาญในยุทธการครั้งนี้ (Kłaczko, 2015, 160)

ในสงครามโปแลนด์-รัสเซียนี้ สมาพันธรัฐฮาร์โกวิตซาแทบไม่มีบทบาทและส่วนร่วมในสงคราม เพราะไม่สามารถรวบรวมกำลังจัดตั้งเป็นกองทัพขึ้นได้และถูกรัสเซียกันให้อยู่ห่างจากแนวรบ ในช่วงที่สงครามดำเนินอยู่ พระเจ้าสตาลินสลาฟที่ 2 เอกอัครราชทูตคาดหวังว่ารัสเซียจะช่วยเหลือพระองค์ตามข้อตกลงในกติกาสัญญา ค.ศ. 1790 แต่รัสเซียปฏิเสธ และต่อมายังยกเลิกกติกาสัญญาและเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับรัสเซียและออสเตรียด้วย ในปลายเดือนมกราคม ค.ศ. 1793 รัสเซียลงนามร่วมกับรัสเซียในสนธิสัญญารัสเซีย-โปแลนด์ (Treaty of Russia-Poland) ซึ่งสาระสำคัญ คือ การล้มเลิกการปฏิรูปโปแลนด์และการร่วมกันแบ่งดินแดนโปแลนด์ครั้งที่ 2 กองทัพรัสเซียจึงโหมบุกโจมตีอย่างหนักและต่อเนื่องจนพระเจ้าสตาลินสลาฟที่ 2 เอกอัครราชทูตตระหนักว่าโอกาสที่จะมีชัยชนะเด็ดขาดเป็นไปได้ยากเพราะรัสเซียมียุทธโศภรณ์และกำลังคนมากกว่า จึงมีพระราชประสงค์จะเปิดการเจรจาเพื่อสงบศึกและยอมแพ้สภาเสนาบดีที่ปรึกษาและคณะเสนาบดีก็สนับสนุนพระราชดำริดังกล่าว เอกอัครราชทูตรัสเซียให้สัญญากับพระองค์ว่าโปแลนด์จะยังคงดำรงสถานะเดิมของดินแดนในปกครองไว้ได้ แต่ต้องสนับสนุนข้อเรียกร้องของสมาพันธรัฐฮาร์โกวิตซา พระองค์ทรงยินยอมปฏิบัติตามข้อเรียกร้องนี้ด้วยทรงคาดหวังว่าซารินาแคเทอร์รีนที่ 2 จะทรงผ่อนปรนการลงโทษโปแลนด์และจะทรงอะลุ่มอล่วยให้พระองค์เหมือนที่ทรงเคยปฏิบัติมาในอดีต ก่อนที่จะมีการยุติการสู้รบ กองทัพโปแลนด์มีชัยชนะในยุทธการที่หมู่บ้านมาร์คัสซูฟ

(Battle of Markuszów) จังหวัดลูบลิน (Lublin) เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม นับเป็นยุทธการสุดท้ายในสงครามรัสเซีย-โปแลนด์

การยุติการสู้รบทำให้ผู้นำกองทัพจำนวนไม่น้อยผิดหวังเพราะเห็นว่ากองทัพโปแลนด์ยังเข้มแข็งและสามารถทำสงครามต่อไปได้ เจ้าชายยูเซฟ ปอนิยาตอฟสกี (Józef Poniatowski) พระภาติยะของพระเจ้า สตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์เป็นผู้บัญชาการกองทัพที่เก่งกล้าและเพ็งมีชัยชนะในยุทธการที่มาร์คัสซุฟทรงต่อต้าน พระองค์ตอบโต้ด้วยการส่งกองทหารชุดพิเศษไปนำพระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์มาที่บริเวณที่กองบัญชาการของพระองค์ แต่ต่อมาทรงเปลี่ยนพระทัยสั่งให้ทหารชุดพิเศษเดินทางกลับและยอมยุติ การสู้รบ พร้อมกันนี้ แอนดรูว์ ทัดเดอัส โบนาเวนทูร์ คอสเซียสโก (Andrew Thaddeus Bonaventura Kosciuszko)⁷ รองผู้บัญชาการกองทัพลาออกจากกองทัพและปฏิเสธคำขอร้องขององค์พระประมุขที่ให้ประจำการต่อทั้งเดินทางไปฝรั่งเศส เขาเคลื่อนไหวต่อต้านรัสเซียในโปแลนด์ที่กรุงปารีสและรวบรวมกำลังเพื่อจะก่อการลุกฮือขึ้น สงครามรัสเซีย-โปแลนด์ที่สิ้นสุดลงทำให้รัสเซียเกรงว่ารัสเซียจะมีอิทธิพลมากขึ้นในโปแลนด์ รัสเซียจึงเสนอจะเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับรัสเซียและออสเตรียในสงครามสหพันธมิตรครั้งที่ 1 (War of the First Coalition ค.ศ. 1792-1797) เพื่อต่อต้านฝรั่งเศสและจะยกเลิกกติกาสัญญาโปแลนด์-รัสเซีย ค.ศ. 1790 หากรัสเซียยอมให้รัสเซียมีส่วนร่วมในการแบ่งโปแลนด์ รัสเซียยอมรับข้อเสนอของปรัสเซียและนำไปสู่การลงนามในสนธิสัญญารัสเซีย-โปแลนด์ (Treaty of Russia-Poland) ค.ศ. 1792 เพื่อล้มเลิกการปฏิรูปในโปแลนด์และการแบ่งดินแดนโปแลนด์ครั้งที่ 2

ในต้นเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1793 รัสเซียได้กดดันให้รัฐสภาโปแลนด์เปิดประชุมขึ้นที่เมืองกรอดโน (Grodno) ระหว่างวันที่ 16 มิถุนายน ถึงวันที่ 29 พฤศจิกายน ค.ศ. 1793 โดยติดสินบนผู้แทนรัฐสภาให้สนับสนุนข้อเรียกร้องต่าง ๆ ที่รัสเซียเสนอโดยเฉพาะเรื่องการแบ่งดินแดน ระหว่างการประชุมรัสเซียส่งกองทัพล้อมรอบสถานที่ประชุมและหากมีผู้แทนรัฐสภาคนใดแสดงความคิดเห็นต่อต้านข้อเรียกร้องใด ๆ ของรัสเซียก็จะควบคุมตัวและนำไปคุมขัง รัฐสภากรอดโน (Grodno Sejm) จึงได้ชื่อว่าเป็นรัฐสภาที่ไร้เกียรติเพราะตกอยู่ใต้อำนาจของรัสเซียและเป็นการประชุมรัฐสภาครั้งสุดท้ายของโปแลนด์ รัฐสภาลงมติยกเลิกพระราชบัญญัติการปฏิรูปต่าง ๆ ที่ดำเนินมาทั้งหมดรวมทั้งรัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ. 1791 ที่มีมติเอกฉันท์รับรองทุกโครงการที่รัสเซียเสนอ ซึ่งนำไปสู่การลงนามในสนธิสัญญากรอดโน (Treaty of Grodno) หรือสนธิสัญญาการแบ่งดินแดนครั้งที่ 2 (Second Partition Treaty)

⁷ แอนดรูว์ คอสเซียสโก เป็นวีรบุรุษชาวโปแลนด์และนายทหารวิศวกรผู้รักชาติ รวมทั้งเป็นผู้บัญชาการสูงสุดของกองกำลังติดอาวุธแห่งชาติโปแลนด์ เขาแคนเคืองรัสเซียในการดำเนินการแบ่งโปแลนด์ครั้งที่ 1 คอสเซียสโกจึงเข้าร่วมกลุ่มการเมืองที่ต่อต้านอำนาจของรัสเซียในโปแลนด์ และวางแผนก่อการลุกฮือขึ้นซึ่งนำไปสู่ “การลุกฮือคอสเซียสโก” ใน ค.ศ. 1794 คอสเซียสโกและกองกำลังของเขามีชัยชนะเหนือรัสเซีย ในระยะแรก แต่รัสเซียระดมกำลังปราบปรามโดยมีปรัสเซียสนับสนุน ในยุทธการ ที่ปรากา (Battle of Praga 4 พฤศจิกายน ค.ศ. 1795) รัสเซียโหมโจมตีจนคอสเซียสโกพ่ายแพ้และนำไปสู่การแบ่งโปแลนด์ครั้งที่ 3 ใน ค.ศ. 1795

ระหว่างรัสเซีย ปรัสเซีย กับโปแลนด์ ส่วนออสเตรียกำลังติดพันในสงครามกับฝรั่งเศสจึงไม่ได้ร่วมลงนามด้วย ในการแบ่งโปแลนด์ครั้งที่ 2 โปแลนด์กลายเป็นประเทศขนาดเล็กโดยมีเนื้อที่เหลือประมาณ 77,000 ตารางกิโลเมตร และประชากรประมาณ 4 ล้านคน (สัญญา สุวัชร, อนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์, 2565, 163-165)

พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์ ซึ่งทรงถูกควบคุมพระราชอำนาจไม่อาจต่อต้านการแบ่งโปแลนด์ ครั้งที่ 2 ได้ พระองค์มีพระราชประสงค์จะสละราชย์แต่พระประยูรญาติและขุนนางที่จงรักภักดีต่างคัดค้าน จนทรงเปลี่ยนพระทัย อย่างไรก็ตาม การแบ่งดินแดนทำให้กลุ่มต่อต้านรัสเซียเคลื่อนไหวก่อกบฏขึ้นซึ่งนำไปสู่การลุกฮือของคอสเซียสโก (Kosciuszko's Uprising) ใน ค.ศ. 1794 และการก่อกบฏขึ้นทั่วประเทศอย่างต่อเนื่อง พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์ไม่ทรงมีส่วนเกี่ยวข้องกับการลุกฮือที่เกิดขึ้น แต่เมื่อเกิดการลุกฮือ พระองค์ก็ทรงสนับสนุน แตรัสเซีย ปรัสเซีย และออสเตรียร่วมกันปราบปรามอย่างเด็ดขาดจนการลุกฮือของคอสเซียสโกพ่ายแพ้ หลังการลุกฮือของคอสเซียสโก พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์ทรงพยายาม ปรับพระองค์ให้บริหารปกครองสอดคล้องกับสภาวการณ์ทางการเมืองเท่าที่จะทรงทำได้ แต่ในต้นเดือนธันวาคม ค.ศ. 1794 ซารินาแคเทอร์รีนที่ 2 ทรงเรียกร้องให้พระองค์เสด็จออกจากกรุงวอร์ซอไปประทับที่อื่นเพราะไม่ทรงปรารถนาจะให้พระองค์เป็นศูนย์รวมทางจิตวิญญาณของชาวโปแลนด์นิยม จึงทรงจำพระทัยเสด็จเมื่อวันที่ 7 มกราคม ค.ศ. 1795 ไปประทับที่เมืองกรอดโน โดยมีกองทหารรัสเซียคอยควบคุมพระองค์ และตลอดเส้นทางประชาชนร่วมกันส่งเสด็จด้วยน้ำตา (Zamoyski, 2020, 434) ต่อมาผู้แทนของรัสเซีย ออสเตรีย และปรัสเซียได้ประชุมหารือกันเรื่องการแบ่งดินแดนที่กรุงวอร์ซอเมื่อวันที่ 24 ตุลาคม ค.ศ. 1795 โดยไม่มีผู้แทนโปแลนด์เข้าร่วมและนำไปสู่การแบ่งโปแลนด์ครั้งที่ 3 ทั้งสามประเทศมหาอำนาจยังเห็นชอบให้ลบโปแลนด์ ออกจากแผนที่ของยุโรป และให้ทำลายทุกสิ่งทุกอย่างที่จะทำให้ผู้คนรำลึกถึงการคงอยู่ของโปแลนด์

การสิ้นพระราชอำนาจ

พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์ประทับที่เมืองกรอดโนเป็นเวลา 2 ปี และทรงถูกกักบริเวณทั้งมี ความเป็นอยู่ที่ไม่สุขสบายมากนัก เนื่องจากรัสเซียยึดทรัพย์สินส่วนพระองค์ทั้งหมดและจัดสรรงบประมาณให้เพียงพอแค่อำนาจได้ ทั้งห้ามพระราชวงศ์มาเยี่ยมเยือน หากมาเข้าเฝ้าก็ให้เวลาเพียงไม่ถึงวันเท่านั้น ทรงมีพระชนม์ชีพอย่างโดดเดี่ยว เจ็บเหงา และทรงใช้เวลาส่วนใหญ่เขียนบันทึกความทรงจำ ซึ่งต่อมามีผู้เรียบเรียงเป็นหนังสือชุด 2 เล่ม เรื่อง *Opinions of the King* พิมพ์เผยแพร่ระหว่าง ค.ศ. 1914-1924 พระองค์ทรงมี พระอักษรถึงซารินาแคเทอร์รีนที่ 2 ขอให้พระราชทานอภัยโทษแก่นักโทษที่เข้าร่วมในการลุกฮือของคอสเซียสโกและขอไปประทับที่เมืองคาร์ลสบาท (Carlsbad)

ในฤดูใบไม้ผลิและไปประทับถาวรที่กรุงโรมหรือเมืองหนึ่งเมืองใดในอิตาลี (Butterwick, 2020, 369-372) ซารินาแคเทอรินที่ 2 ทรงยินยอมที่จะอนุญาตให้พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอากุสตร์เสด็จไปได้ เมื่อซารินาทรงจัดการ “ปัญหาโปแลนด์” (Polish Question) เสร็จ ซึ่งหมายถึงการแบ่งดินแดนโปแลนด์ต่อมารัสเซีย ปรัสเซีย และออสเตรียทำข้อตกลงแบ่งโปแลนด์ได้สำเร็จ เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม ค.ศ. 1795 รัสเซียจึงกดดันให้พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอากุสตร์ทรงสละราชบัลลังก์ เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน ค.ศ. 1795 ต่อมาทั้งสามประเทศมหาอำนาจได้ลงนามอย่างเป็นทางการ ในสนธิสัญญาการแบ่งดินแดน เมื่อวันที่ 26 มกราคม ค.ศ. 1797 จึงเท่ากับโปแลนด์สูญหายไปจากแผนที่ของยุโรปเป็นเวลานานถึง 123 ปี ทั้งยังมีความพยายามทำลายทุกสิ่งทุกอย่างที่จะทำให้ผู้คนรำลึกถึงการคงอยู่ของโปแลนด์เพื่อให้โปแลนด์สูญหายไปชั่ววันจันทร์ รัสเซียจึงมีอำนาจและอิทธิพลมากขึ้นในยุโรปตะวันออก

ใน ค.ศ. 1796 ซารินาแคเทอรินที่ 2 ทรงมีคำสั่งไม่อนุญาตให้พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอากุสตร์ เสด็จไปประทับที่เมืองคาร์ลสบาท หรือกรุงโรมตามที่พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์และยืนยันให้ไปประทับ ที่นครมอสโกแทนเพราะทรงเห็นว่าการประทับในยุโรปจะทำให้ประเทศต่าง ๆ ไม่ลิ้มความยุติธรรมที่สามมหาอำนาจกระทำต่อโปแลนด์ ทั้งในขณะนั้นฝรั่งเศสกำลังมีชัยชนะในแถบแม่น้ำไรน์ในสงคราม การปฏิวัติฝรั่งเศส (French Revolutionary Wars ค.ศ. 1792-1802) และนายพล นโปเลียน โบนาปาร์ต (Napoleon Bonaparte) กำลังขับไล่กองทัพออสเตรียออกจากคาบสมุทรอิตาลี พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอากุสตร์ ทรงพยายามประวิงเวลาที่จะเสด็จไปรัสเซียเพราะทรงตระหนักว่า จะมีสถานภาพเป็นนักโทษ ที่ไม่มีโอกาสได้อิสระภาพ อย่างไรก็ตาม ซารินาแคเทอรินที่ 2 ซึ่งประจวบด้วยพระอาการเส้นพระโลหิต ในสมองแตกสวรรคตเมื่อวันที่ 6 พฤศจิกายน ค.ศ. 1796 แกรนด์ดยุกปอล พระราชโอรสขึ้นครองบัลลังก์ เกลิมพระนามชาร์ปอล (Paul, ค.ศ. 1796-1801) ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1797 พระองค์ทรงทูลเชิญ พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอากุสตร์ไปประทับที่กรุงเซนต์ปีเตอर्सเบิร์ก และทรงให้คืนทรัพย์สินที่รัสเซียยึดแก่พระประยูรญาติของพระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 ทั้งหมดรวมทั้งปลดปล่อยนักโทษการเมืองชาวโปแลนด์ทั้งหมด ชาร์ปอลยังควบคุมการบูรณะพระราชวังมาร์เบิล (Marble) ขานกรุงเซนต์ปีเตอर्सเบิร์กด้วยพระองค์เองเพื่อเป็นที่ประทับของพระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอากุสตร์ (Zamoyski, 2020, 446-449)

ชาร์ปอลมีพระราชประสงค์ที่จะต่อต้านทุกสิ่งทีที่พระราชมารดาได้ทรงปฏิบัติ ฉะนั้นจึงทรงยกย่องพระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอากุสตร์ เป็นพระราชอาคันตุกะ และโปรดให้พระองค์เข้าร่วมในงานรัฐพิธีและกิจกรรมต่าง ๆ ของราชสำนัก ในปลายพระชนม์ชีพ พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอากุสตร์ทรงดำรงพระชนม์ชีพอย่างสมพระเกียรติในฐานะอดีต “กษัตริย์แห่งโปแลนด์” (King of Poland) ซึ่งเป็นพระราชอิสริยยศที่ทั้งสามมหาอำนาจยินยอมให้พระองค์ทรงใช้ พระองค์ยังทรงสามารถเกื้อหนุนและช่วยเหลืออดีตข้าราชการที่จงรักภักดีตามเงื่อนไขและโอกาสที่ทรงทำได้ พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอากุสตร์

สิ้นพระชนม์ด้วยพระอาการเส้นพระโลหิตในสมองแตกเมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1798 ณ พระราชวังมาร์เบล กรุงเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก ขณะพระชนมายุ 66 พรรษา พระศพของพระองค์ถูกบรรจุไว้ ณ โบสถ์เซนต์แคเทอริน ซึ่งเป็นโบสถ์คาทอลิกในกรุงเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก

อย่างไรก็ตาม ใน ค.ศ. 1938 ก่อนการทำลายโบสถ์เซนต์แคเทอริน สหภาพโซเวียตได้แจ้งให้เอกอัครราชทูตโปแลนด์ประจำกรุงมอสโกทราบ จึงมีการนำพระศพกลับไปโปแลนด์อย่างลับ ๆ และบรรจุไว้ ณ โบสถ์เมืองวอร์จัน บ้านเกิดของพระองค์ รัฐบาลโซเวียตในเวลาต่อมาแถลงข่าวเรื่องพระศพอย่างสั้น ๆ และนำไปสู่การโต้แย้งในหมู่ประชาชนที่ไม่เคยทราบเรื่องนี้มาก่อน แต่การวิพากษ์และการแสดงความเห็น ที่เป็นหัวข้อของประเทศยุติลง เพราะเยอรมนีบุกโปแลนด์และนำไปสู่การเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 (1939-1945) ในช่วงที่โปแลนด์ตกอยู่ใต้การปกครองของสหภาพโซเวียต ชาวโปลรักชาติพยายามนำเสนอเรื่องราวของพระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์ที่ทรงต่อต้านรัสเซีย และทรงเป็นกษัตริย์นักปฏิรูปที่วางรากฐานของประชาธิปไตย แต่ฝ่ายที่ต่อต้านก็ตอบโต้ว่าทรงเป็นประมุขชีฆลาดที่ก้าวขึ้นสู่อำนาจเพื่อประโยชน์ส่วนตนและเพื่อชาตินาแคเทอรินที่ 2 (Zamoyski, 2020, 458)

ในช่วงทศวรรษ 1970 รัฐบาลคอมมิวนิสต์โปแลนด์ได้ผ่อนคลายความเข้มงวดทางการเมือง มีการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้นำพระศพมาบรรจุไว้ที่อาสนวิหารวาเวล (Wawel) บนเนินเขาวาเวล ในเมืองคราคูฟ (Krakow) ซึ่งพระศพกษัตริย์โปแลนด์ทุกพระองค์รวมทั้งศพระัฐบุรุษคนสำคัญของประเทศบรรจุไว้ที่นี่ แต่รัฐบาลปฏิเสธด้วยข้ออ้างว่าคนทรยศและผู้รักของชาตินาแคเทอรินไม่มีเกียรติพอที่จะเก็บพระศพไว้ ณ อาสนวิหารวาเวล ต่อมาในทศวรรษ 1990 พรรคคอมมิวนิสต์โปแลนด์หมดอำนาจ โบสถ์เมืองวอร์จันซึ่งอยู่ในสาธารณรัฐสังคมนิยมโซเวียตไบโลรัสเซีย (Byelorussian Soviet Socialist Republic) ทรุดโทรมลง ใน ค.ศ. 1990 จึงมีการนำพระศพกลับไปโปแลนด์โดยบรรจุไว้ ณ อาสนวิหารเซนต์จอห์น (ปัจจุบันคือ อาสนวิหารวอร์ซอ) ในกรุงวอร์ซอซึ่งเคยเป็นสถานที่จัดงานบรมราชาภิเษกและการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ฉบับ ค.ศ. 1791 มีการจัดงานพิธีพระศพอย่างเป็นทางการอีกครั้งเมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1995 (Zamoyski, 2020, 458, 462)

พระเจ้าสตานิสลาฟที่ 2 เอกุสต์ทรงได้ชื่อว่าเป็นกษัตริย์พระองค์สุดท้ายของโปแลนด์ที่ล้มเหลวในการปกป้องประเทศ นักประวัติศาสตร์โปลต่างประเมินสถานะและบทบาทของพระองค์ในแง่มุมต่าง ๆ และแม้จะยอมรับว่าทรงเป็นกษัตริย์นักปฏิรูปที่คำนึงถึงประโยชน์ของประเทศชาติและประชาชนทั้งเป็น องค์ประมุขพระองค์หนึ่งที่ทรงพระปรีชาสามารถและทรงงานหนักที่สุดเพื่อความผาสุกของประชาชน แต่ส่วนใหญ่ก็ยังคงเห็นว่าทรงบริหารปกครองประเทศผิดพลาดและนำประเทศไปสู่การสูญสลาย อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันเมืองสำคัญต่าง ๆ ในโปแลนด์ก็ตั้งชื่อถนนและอาคารสถานที่ที่เป็นเกียรติแก่พระองค์ และมีภาพพระองค์ปรากฏในเหรียญที่ระลึกและเหรียญกษาปณ์ รวมทั้งรูปปั้นของพระองค์ก็มีติดตั้งในสวนสาธารณะต่าง ๆ ในโปแลนด์

บรรณานุกรม

- สัญญา สุวัจนบุตร, และ อนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์. (2565). **รัสเซียสมัยซาร์และสังคมนิยม** (พิมพ์ครั้งที่ 5). แสงดาว.
- อนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์. (2560). **ยุโรปสมัยใหม่ ค.ศ. 1492-1815** (พิมพ์ครั้งที่ 2). โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Aldrich, Robert. (2007). **The Age of Empires**. Thames & Hudson.
- Encyclopedia Britannica. (2025). Partitions of Poland In **Encyclopedia Britannica**.
<https://www.britannica.com/event/Partitions-of-Poland>
- Butterwick, Richard. (2020). **The Polish-Lithuanian Commonwealth, 1733-1795: Light and Flame**. Yale University Press.
- Davies, Norman. (1984). **Heart of Europe: A Short History of Poland**. Oxford University Press.
- Davies, Norman. (1997). **Europe: A History**. Pimlico.
- Dixon, Simon. (2010). **Catherine the Great**. Profile Books.
- Duke, Paul. (1985). **History of Europe, 1648-1948: The Arrival, the Rise, the Fall**. Macmillan.
- Kłaczko, Jarosław. (2015). **The History of Poland: A Nation and State between West and East**. Nicolaus Copernicus University.
- Lukowski, Jerzy., & Zawadzki, Hubert. (2001). **A Concise History of Poland**. Cambridge University Press.
- Merriman, John. (2004). **A History of Modern Europe**. Norton.
- Radzilowski, John. (2007). **A Traveller's History of Poland**. Interlink.
- Roessler, Shirley Elson., & Miklos, Reny. (2003). **Europe 1715-1919: From Enlightenment to World War**. Maryland: Rowman & Littlefield.
- Simms, Brendan. (2014). **Europe: The Struggle for Supremacy, from 1453 to the Present**. Penguin Books.
- Siuchninski, Mateusz. (1979). **An Illustrated History of Poland**. Interpress.
- Stearns, Peter. N. (1975). **European Society in Upheaval: Social History Since 1750**. Macmillan.

Wizevich, Eli. (2025). Discover the Short Life and Long Legacy of Casimir Pulaski, a Polish Cavalry Officer Who Became an American Revolutionary Hero. **Smithsonian Magazine**. <https://www.smithsonianmag.com/history/discover-the-short-life-and-long-legacy-of-casimir-pulaski-a-polish-cavalry-officer-who-became-an-american-revolutionary-hero-180986162/>.

Zamoyski, Adam. (2012). **Poland: A History**. Hippocrene.

Zamoyski, Adam. (2020). **The Last King of Poland**. Weidenfeld & Nicolson.